

УДК 347.471.032

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.4.05>

Юрій Михайлович Жорнокуй,

доктор юридичних наук, професор,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

кафедра цивільного права та процесу (завідувач);

 <https://orcid.org/0000-0001-9669-6062>,

e-mail: zhornokuy.ym@gmail.com

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В РАМКАХ ІМУНІТЕТУ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ, ЯКА ЇХ СТВОРИЛА

Проведено аналіз чинного законодавства України, міжнародних конвенцій, а також доктринальних підходів до проблематики відповідальності юридичних осіб публічного права в рамках імунітету іноземної держави, яка їх створила. Зроблено висновок, що значна популярність ідеї юридичної особи публічного права не має чіткості у своєму розумінні: яким чином вона діє, яким правом на майно володіє, який її статус та відповідальність за своєю діяльністю. При цьому відсутність чіткого визначення належності майна юридичної особи публічного права, впливу держави, яка її створила, на управління такою юридичною особою та можливість притягнення її до відповідальності за боргами такої держави в рамках міжнародних відносин (застосування імунітетів держави) породжує нову проблематику – відповідальність юридичної особи публічного права в рамках імунітету іноземної держави, яка її створила.

Ключові слова: юридична особа публічного права, держава, юрисдикційний імунітет, власність, відповідальність, суд, учасники цивільних відносин, договір.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В умовах політичної, економічної та соціальної інтеграції України до світової спільноти як рівноправного партнера у приватноправових відносинах актуальними залишаються питання дослідження імунітету держави та створених нею юридичних осіб у процесі розгляду приватноправових спорів за участю іноземних осіб. Наведене зумовлюється міжнародною співпрацею, яка реалізується різними категоріями суб'єктів, серед яких є і учасники цивільних правовідносин (фізична та юридичні особи), а також держави, які не лише є суб'єктами владних повноважень, тобто учасниками публічних відносин (регулюються міжнародним публічним правом), а й беруть участь у приватних відносинах майнового чи немайнового характеру. За останньої умови держава може бути учасником відносин, урегульованих міжнародним приватним правом.

Проте сучасний стан правової реальності та аналіз міжнародної практики свідчить про застосування положень міжнародних нормативних актів, які зумовлюють використання різного роду імунітетів, відповідно до яких держава під час учинення нею цивільно-правових правочинів з учасниками приватних відносин національного права іноземних держав не є підсудною іноземним судам, не підпорядковується дії іноземних нормативно-правових актів, звільняється від забезпечувальних і примусових заходів за позовом та виконанням рішення суду, а також арешту й реквізиції власності. Як правило, відповідні імунітети обґрунтовуються звичайною правовою нормою, похідною з принципів суверенної рівності та поваги суверенітету країн, які беруть участь у міжнародних публічних та приватних відносинах.

Стан дослідження проблеми

Дослідженням судового імунітету держави займалися такі вітчизняні та закордонні науковці, як О. Бортнік, О. Борщевська, М. Медведєва, Т. Степаненко, О. Ткаля, Ю. Черняк, І. Шуміло, Н. Блекабі, Г. Фокс, С. Партасід, А. Редферн, М. Гантер, Ф. Вебб та ін. Але такі дослідження здебільшого обмежувалися вивченням теорій державного імунітету, його видів, аналізу такого імунітету на основі ключових міжнародних конвенцій, зокрема вивчення випадків, коли держава не має імунітету в суді іншої країни, а також відшкодування російською федерацією (далі – рф) шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії проти нашої держави та її громадян. Отже, нині наявні дослідження не охоплюють усіх аспектів проблематики застосування імунітету держави в рамках приватноправових відносин щодо питання позбавлення її юрисдикційних імунітетів із метою забезпечення компенсації шкоди, завданої її воєнними діями на території інших держав. Сьогодні актуальним є розгляд питань можливості застосування судового імунітету в ракурсі приватноправових аспектів та можливості притягнення до відповідальності за законодавством України юридичних осіб публічного права, створених державою-агресором.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є з'ясування можливості притягнення до відповідальності юридичних осіб публічного права в рамках імунітету держави. *Завданням* статті є окреслення проблемних питань у правозастосуванні щодо відповідальності юридичних осіб публічного права в межах імунітету держави.

Наукова новизна дослідження

У статті проаналізовано розуміння сутності юрисдикційного імунітету держави в межах приватноправових відносин. Доведено, що

відсутність чіткого визначення належності майна юридичної особи публічного права, впливу держави, яка її створила, на управління такою юридичною особою та можливість притягнення її до відповідальності за боргами держави в межах міжнародних відносин (застосування імунітетів держави) зумовлює проведення майбутніх наукових пошуків у цій сфері.

Виклад основного матеріалу

Правове забезпечення правових зв'язків, пов'язаних з юрисдикційним імунітетом держав у міжнародних приватних відносинах, переважно здійснюється на основі національного законодавства. Як зауважено, це відбувається через механізм включення відповідних норм до законів про міжнародне приватне право (Угорщина, Чехія, Швейцарія тощо) або прийняття окремих законів про імунітет (США, Велика Британія, Канада, Австралія, ПАР, Сінгапур, Пакистан та ін.) [1, с. 162–163].

Сьогодні в Україні існує законопроект і закон щодо застосування механізму компенсаційних виплат за моральну та матеріальну шкоду фізичним і юридичним особам державою шляхом створення спеціальних національних фондів. Вони передбачають, що: 1) Україна має сприяти відшкодуванню державою-агресором шкоди потерпілим особам у повному обсязі в національних та міжнародних судах¹, натомість 2) отримувач компенсації здійснює відступлення Україні права вимоги до рф². Проте існує застереження, що якщо цей варіант буде реалізовано, то неодмінно виникатиме проблема подолання юрисдикційних імунітетів рф³ як учасника публічних відносин, тобто імунітету держави.

¹ Проект Закону про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації : від 17.05.2022 № 7385 / ініціатори В. О. Гриб, С. А. Мінько, М. А. Бондар та ін. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39602> (дата звернення: 04.10.2023).

² Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20> (дата звернення: 04.10.2023).

³ Серед джерел забезпечення відшкодування шкоди зазначаються кошти та інше майно держави-агресора, а це означає, що суди можуть мати непроту справу з арештом та забезпеченням стягнення на об'єкти державної власності, захищеної імунітетом (наприклад, активи Центрального банку рф)

У правовій доктрині утвердилося розуміння, що загалом правовий імунітет – це правило, в межах якого особа, що наділена спеціальними ознаками, пов'язаними зі здійсненням міжнародних, державних і громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів [2, с. 5]. Водночас імунітет держави – це не обов'язок, а право держави, що є похідним з її суверенітету. Виходячи з такого підходу, зауважимо, що ніщо не заважає державі відмовитися від такого імунітету як у цілому, так і частково (від одного чи кількох його елементів). При цьому варто мати на увазі, що державний імунітет має подвійну природу: імунітет *ratione personae*, коли іноземна держава залучена до справи, та імунітет *ratione materiae*, коли йдеться про власність іноземної держави.

Проте правозастосовна практика свідчить, що іноземна держава користується привілеєм юрисдикційного імунітету в разі розгляду національними судами різних держав позовів, поданих до неї щодо відшкодування шкоди, завданої їй діями. Такий стан справ дозволив багатьом правникам поставити риторичне питання: чи не є інститут юрисдикційного імунітету іноземної держави в цивільних справах про відшкодування шкоди не лише гарантією дотримання державного суверенітету, а й істотним бар'єром у судовому захисті порушених прав особи і тією «ковдрою», яка дає можливість іноземній державі, винній у вчиненні делікту, уникнути цивільної відповідальності [3]?

У міжнародному праві існують дві основні концепції щодо імунітету держави: абсолютного імунітету і функціонального імунітету. За першою держава має судовий імунітет, імунітет щодо попереднього забезпечення позову, а також виконання судового рішення, за винятком випадків, коли держава надала свою згоду на відмову від імунітету. Концепція функціонального імунітету передбачає, що в разі, коли держава здійснює публічну або суверенну владу (*acts de jure imperii*), вона має імунітет, а коли держава діє як приватна особа (*acts de jure gestionis*), вона не наділяється імунітетом [4, р. 21–25]. Попри те, що саму концепцію функціонального імунітету застосовують у національному законодавстві більшості країн, а також вона закріплена в міжнародних договорах, у доктрині та правозастосовній практиці не існує єдиного підходу до конкретизації випадків, які конкретні дії держави необхідно тлумачити як *acts de jure imperii*, що

(див.: Медведєва М. Юрисдикційні імунітети держав у контексті відшкодування росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 45. DOI: <http://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-44-52>).

надають їй імунітет, а які як *acts de jure gestionis*, що не наділяють її імунітетом¹.

Сьогоднішній доктринальний виток вивчення досліджуваного питання свідчить про новий період розвитку доктрини юрисдикційного імунітету іноземної держави. Активно обговорюється питання про подальше обмеження імунітету держави на користь прав людини, забезпечення необхідного балансу між імунітетом держави та правом особи на доступ до суду і справедливий судовий розгляд. Як зауважує Т. Степаненко, на міжнародному рівні формується підхід,

¹ Вважається, що іноземна держава користується імунітетом тільки тоді, коли вона виконує суверенні дії (*acta imperii; de jure imperii*): направляє дипломатичні делегації, відкриває консульства тощо. Якщо ж іноземна держава виконує дії комерційного характеру (*acta gestionis*), тобто веде торговельну діяльність (*de jure gestionis*) – укладає торговельні угоди, то вона імунітетом не користується (див.: Міжнародне приватне право : підручник / за ред. В. П. Жушмана, І. А. Шуміло. Харків : Право, 2011. С. 118; Redfern A., Hunter M., Blackaby N., Partasides C. Law and Practice of International Commercial Arbitration. 4th ed. London : Sweet & Maxwell, 2004. P. 299).

Теорія функціонального імунітету держави має як переваги, так і недоліки. Останні зводяться до того, що ані правова доктрина, ані правозастосовна практика не напрацювали чітких критеріїв, які б дозволяли розмежувати її дії як суверена або як приватної особи. Це зумовило появу та активне обговорення засад теорії обмеженого імунітету. Її основна ідея полягає в тому, що держава має право відмовитися від свого імунітету в цілому або від окремих його елементів. При цьому в законодавстві має бути встановлено чіткий перелік обставин, які не дозволять державі користуватися імунітетом.

Сучасним вектором розвитку концепції обмеженого імунітету держави є те, що остання не має права посилатися на імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю чи життю, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час перебувала на території держави суду. Аналогічні підходи мають застосовуватися й щодо шкоди, завданої майну особи. З точки зору встановлення найбільшої правової визначеності в питанні обмеження юрисдикційного імунітету держави найкращим варіантом є стан, коли обидві держави, як іноземна, так і держава суду, пов'язані положеннями міжнародного договору про імунітет держави. Проте наразі такий варіант є малоймовірним. Так, наприклад, рф хоча і підписала у грудні 2006 р. Конвенцію ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 р., навряд вона її ратифікує. В Україні ж питання про участь у згаданих вище міжнародних конвенціях порушується поки що виключно на доктринальному, проте не на законодавчому рівні (див.: Черняк Ю. Юрисдикційний імунітет іноземної держави у цивільних справах про відшкодування шкоди: Qui Vadis // Судово-юридична газета : сайт. 13.03.2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/232109-yurisdiktsiyniy-imunitet-inozemnoyi-derzhavi-u-tsilvilnikh-spravakh-pro-vidshkoduvannya-shkodi-qui-vadis> (дата звернення: 04.10.2023)).

за яким юрисдикційний імунітет держави має тлумачитися відповідно до та у світлі правил *jus cogens*, зокрема щодо справ про відшкодування шкоди, завданої життю, здоров'ю чи майну внаслідок збройної агресії іноземної держави [5, с. 69].

Загальноприйнятим у доктрині є розрізнення в понятті «державний імунітет» двох аспектів: 1) імунітету власності держави та 2) юрисдикційного імунітету (з його поділом на імунітет від примусового виконання судового рішення, судовий імунітет та імунітет від попереднього забезпечення позову).

Якщо проаналізувати імунітет власності держави, то його сутність полягає в такому: щодо власності однієї держави не можуть бути застосовані насильницькі дії з боку іншої держави (наприклад, націоналізація, експропріація), тобто власність держави має недоторканність. Власність держави користується імунітетом, навіть якщо нею володіє особа, що не має імунітету [6, с. 80]. Юридичний зміст такого виду імунітету становить заборона стягувати і примусово вилучати майно, що належить державі. При цьому власність держави користується імунітетом незалежно від наявності судового розгляду [7, с. 132–133].

Держава, маючи суверенітет, за допомогою механізмів об'єктивного права самостійно встановлює основи власної участі в цивільних відносинах та свою правосуб'єктність. У цивільних правовідносинах вона діє через набуття та здійснення цивільних прав і виконання юридичних обов'язків. При цьому, беручи участь у цивільних відносинах, держава не втрачає якості публічного учасника та суверена, а від її імені можуть брати участь створені нею юридичні особи публічного права, що безпосередньо має прояв у їхньому правовому становищі.

У контексті участі юридичних осіб публічного права в межах приватноправових відносин слід зважити на вимоги норми ст. 82 Цивільного кодексу України, за якою на таких юридичних осіб у цивільних відносинах поширюються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено законом. Звідси, загалом, застосовується диспозитивність їх участі у цивільному обороті, що передбачає юридичну рівність, вільне волевиявлення, майнову самостійність (ст. 1 Цивільного кодексу України).

У цивілістиці існують різні теорії походження та пояснення сутності юридичної особи. Із правозастосовних позицій варто враховувати, що юридична особа є специфічною конструкцією (штучним суб'єктом), використання якої дозволяє її учасникам або виключити повністю, або істотно обмежити власну відповідальність за боргами перед іншими особами (зменшити або взагалі виключити ризик власної майнової участі в цивільному обороті). Отже, як нами вже зауважувалося, досліджувана конструкція – це не форма ведення

підприємницької діяльності, а насамперед форма обмеження або виключення майнової відповідальності, тобто конструкція, небезпечна для цивільного обороту [8, с. 42].

Нами вже зверталася увага на те, що юридичні особи публічного права не можуть бути виключені з-під дії норм приватного права, інакше взагалі недоречно вести мову про них у рамках цивільного законодавства. Наведена думка ґрунтується на тому, що такі особи беруть участь у цивільних відносинах, а на їхню діяльність у рамках таких правових зв'язків поширюються загальні цивільно-правові засади (рівність, вільне волевиявлення, диспозитивність тощо). Підхід про виокремлення юридичних осіб публічного права в межах цивільних відносин критикується. Натомість підтримана сама ідея віднесення таких осіб до системи учасників цивільних правовідносин. Головний аргумент для такої позиції полягає в тому, що їм надана можливість самостійної та повноцінної участі в цивільних відносинах, що дозволяє забезпечити їхні потреби у зв'язку з виконанням публічних функцій (укладення договорів, користування майном тощо) [9, с. 145–148].

Серед численних ознак, які відрізняють юридичних осіб публічного та приватного права, є також: 1) їхній правовий режим майна (зазвичай перші не визнаються власниками майна, воно передається їм у користування для здійснення діяльності, передбаченої законом або установчим актом); 2) особливий статус юридичних осіб публічного права полягає в тому, що загалом спори за їх участю вирішуються компетентними державними органами або адміністративними судами. Проте в разі, коли такі організації беруть участь у цивільному обороті, на них поширюється дія норм цивільного законодавства, а відповідні спори вирішують «звичайні цивільні суди» [9, с. 148–149].

Проте чи можна притягнути до відповідальності юридичних осіб публічного права рф, оскільки їхнє майно належить державі-агресору, а вона так само користується імунітетом у межах відносин з іншими державами як власник такого майна?

Як приклад можна взяти Центральний банк РФ, який є юридичною особою, статутний капітал та інше майно якої є *федеральною власністю*. Відповідно до законодавства рф «Банк Росії здійснює повноваження з володіння, користування і розпорядження майном Банку Росії, враховуючи його золотовалютні резерви. Вилучення та обтяження зобов'язаннями вказаного майна без згоди Банку Росії не допускаються, якщо інше не передбачено федеральним законом. Держава не відповідає за зобов'язаннями Банку Росії, а Банк Росії – за зобов'язаннями держави, якщо вони не прийняли на себе такі зобов'язання або якщо інше не передбачено федеральними законами» (статті 1, 2 Закону рф «Про Центральний банк РФ (Банк Росії)»). Отже,

як бачимо, Банк Росії є юридичною особою публічного права, створеною з метою виконання функцій держави – захисту й забезпечення стабільності рубля. Проте його майно належить РФ та, відповідно, підлягає державному імунітету.

У зв'язку з цим можна констатувати, що юридичні особи публічного права (майно яких належить іноземній державі на прикладі Центрального банку РФ) не можуть мати будь-яких привілеїв щодо імперативності своїх вимог до інших учасників цивільного обороту¹. Така позиція притаманна розгляду справ на національному рівні. Проте в юриспруденції слушно звертається увага на інший бік проблематики, що полягає у вирішенні питань пред'явлення позову до іноземної держави, забезпечення позову і звернення стягнення на майно іноземної держави, яке розташоване в Україні. Застерігається, що такі питання слід розглядати з позицій не лише господарського та господарського процесуального права, а й з позицій міжнародного приватного права [10, с. 78].

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про міжнародне приватне право» до приватноправових відносин з іноземним елементом за участю держави та юридичних осіб публічного права застосовуються правила цього Закону на загальних підставах, якщо інше не передбачено законом². При цьому в Україні не можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах щодо стягнення заборгованості з підприємства оборонно-промислового комплексу на користь юридичної особи держави-агресора та/або держави-окупанта або юридичної особи з іноземними інвестиціями чи іноземного підприємства держави-агресора та/або держави-окупанта (ст. 81 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Законодавство України передбачає можливість застосування реторсії до країни, яка порушує імунітет України (ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право»), і навіть існує практика із цього питання (постанова Кабінету Міністрів України «Про застосування зворотних заходів щодо Арабської Республіки Єгипет та її

¹ Європейський Союз і партнери з «Великої сімки» заморозили близько 300 млрд євро (311 млрд дол.) резервів російського Центробанку, а крім цього, 19 млрд євро активів російських бізнесменів, які перебувають під санкціями (див.: Nienaber M., Kowalcze K. Germany Open to Seizing Russian Assets to Help Ukraine Rebuild // Bloomberg : сайт. 03.01.2023. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-03/germany-is-open-to-using-seized-russian-assets-for-ukraine-s-reconstruction?srnd=premium-europe&leadSource=%20verify%20wall> (дата звернення: 04.10.2023)).

² Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 04.10.2023).

майна в Україні» від 8 листопада 2000 р. № 1663¹). І хоча вказана Постанова втратила чинність, вона яскраво демонструє можливість країн позбавити судової недоторканності (іmunітету) будь-якої країни та її майна в разі застосування заходів негативного впливу щодо майна України за законодавством будь-якої іншої країни.

Відповідно до чинного законодавства України в тих випадках, коли в порушення норм міжнародного права Україні, її майну або представникам в іноземній державі не забезпечується такий же судовий іmunітет, який згідно з частинами першою та другою цієї статті забезпечується іноземним державам, їх майну та представникам в Україні, Кабінетом Міністрів України може бути вжито до цієї держави, її майна відповідних заходів, дозволених міжнародним правом, якщо тільки заходів дипломатичного характеру не достатньо для врегулювання наслідків зазначеного порушення норм міжнародного права (ч. 4 ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право»). Отже, вказаний Закон установлює судовий іmunітет щодо іноземної держави за відсутності згоди компетентних органів відповідної держави на залучення її до участі у справі в національному суді іншої держави.

Правила щодо обмеження іmunітету, викладені в Європейській конвенції про іmunітет держав 1972 р.² та Конвенції ООН про юрисдикційні іmunітети держав та їхню власність 2004 р.³, у більшості країн застосовуються на підставі міжнародного звичая та через застосування рішень міжнародних судових установ, що є прийнятним для України зокрема⁴. Конвенція ООН про юрисдикційні іmunітети

¹ У зв'язку з ухваленням судами Арабської Республіки Єгипет рішень щодо встановлення відповідальності України як держави за комерційну діяльність її окремих суб'єктів господарювання, що порушує судовий іmunітет України, загально визнані принципи і норми міжнародного права, з метою захисту прав та інтересів України та на підставі ч. 3 ст. 425 Цивільного процесуального кодексу України Кабінет Міністрів України встановив, що судова недоторканність щодо Арабської Республіки Єгипет та її майна в Україні, за винятком дипломатичних і консульських установ Арабської Республіки Єгипет, їх майна, не забезпечується.

² Європейська конвенція про іmunітет держав : від 16.05.1972 // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU72014> (дата звернення: 04.10.2023).

³ Конвенція ООН о юрисдикционных иммунитетах государств и их собственности : принята резолюцией 59/38 Генеральной Ассамблеи от 02.12.2004 // Организация Объединенных Наций : сайт. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/state_immunities.shtml (дата звернення: 04.10.2023).

⁴ Положення Конвенції ООН включено до національного законодавства, зокрема Іспанії, Швеції та Японії. У деяких державах положення Конвенції

держав і їхню власність побудована саме на концепції обмеженого імунітету, оскільки закріплює низку обмежувальних випадків, коли її держава-учасник у разі виникнення спору і віднесення його до повноважених іноземних судових органів *не може посилатися на власний юрисдикційний імунітет*:

1) якщо держава укладає комерційний контракт¹ з іноземною фізичною або юридичною особою (ст. 10 Конвенції). Варто мати на увазі, що якщо державне підприємство або інше утворення, засноване державою, яке наділене незалежною правосуб'єктністю і здатне а) подавати позови або бути відповідачем за позовом і б) набувати майно, мати його у власності або володіти і розпоряджатися ним, враховуючи майно, яке ця держава передає в його користування або в його управління, *бере участь у вирішенні справи, яка пов'язана з комерційним правочином, укладеним цим утворенням*,

ООН введено в дію лише частково (див.: Бортнік О. Г, Степаненко Т. В. Особливості розгляду судових справ, пов'язаних із обмеженням юрисдикційного імунітету іноземної держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 132. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.20>).

¹ Під комерційним контрактом варто розуміти будь-який контракт чи правочин комерційного, промислового, торговельного або професійного характеру, за винятком трудового договору (ст. 2 Конвенції). При цьому мета контракту також має враховуватися, але лише тоді, коли про це існує домовленість сторін або передбачено законодавством, що застосовується. Поняття комерційного контракту і критерії, які необхідно застосовувати для його характеристики, залишаються дискусійними й сьогодні, що пов'язано з різними підходами до розуміння відповідної категорії у правових системах світу (див.: Stewart D. P. The UN Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. *American Journal of International Law*. 2005. Vol. 99, Iss. 1. P. 199. DOI: <https://doi.org/10.2307/3246098>).

Варто враховувати і застереження про *імунітет угод держави*. Оскільки держава внаслідок наявності імунітету є вільною від примусових заходів щодо виконання іноземних законів, адміністративних розпоряджень тощо, похідним із цього є те, що приватноправові відносини міжнародного характеру за її участю, зокрема угоди, що укладаються нею з іноземними фізичними чи юридичними особами, мають регулюватися правом цієї держави, якщо тільки самі сторони не домовляться про застосування іноземного права. Це правило давно вже склалося в іноземній судовій практиці та закріплено в міжнародних договорах (див.: Міжнародне приватне право : підручник / за ред. В. П. Жушмана, І. А. Шуміло. Харків : Право, 2011. С. 121). Найяскравішим прикладом наведеного є Вашингтонська конвенція про порядок розгляду інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 березня 1965 р., у ст. 42 якої інвестиційний спір за участю держави розглядається на основі права, обраного сторонами; у разі відсутності такого вибору застосовується право держави, яка виступає стороною у спорі.

то імунітет від юрисдикції, яким користується ця держава, не зачіпається;

2) якщо держава та іноземна фізична особа укладають трудовий договір і спір виникає щодо роботи, яка була або мала бути виконана повністю або частково на території цієї іншої держави (ст. 11 Конвенції);

3) справи, що виникають із деліктних зобов'язань (зобов'язань унаслідок завдання шкоди здоров'ю або майну), якщо дії або бездіяльність мали місце повністю або частково на території цієї іншої держави (ст. 12 Конвенції);

4) справи, предметом яких є захист речових прав на нерухоме майно і на будь-яке майно, якщо речові права на нього виникають через спадкування (ст. 13 Конвенції);

5) справи, предметом яких є встановлення права на результати інтелектуальної діяльності (ст. 14 Конвенції);

б) держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справ у суді іншої держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, що стосуються її участі в компанії або іншому об'єднанні, зареєстрованому або не зареєстрованому як юридична особа, якщо розгляд стосується взаємовідносин між державою і об'єднанням або іншими його учасниками, за умови, що це об'єднання а) має інших учасників, крім держав або міжнародних організацій, б) зареєстроване або утворене відповідно до законодавства держави суду або має в цій державі свою головну контору або основне підприємство (ст. 15 Конвенції).

Отже, участь держави у приватноправових правовідносинах не позбавляє її імунітету *ipso facto*, вона втрачає імунітет лише в разі здійснення комерційної діяльності, зокрема через діяльність створених нею юридичних осіб публічного права. Проте складність у цьому разі полягатиме у: 1) визначенні, яким чином держава, вступаючи у приватноправові відносини, може переслідувати у правочині не публічні, а приватні інтереси; 2) як у суді буде доведено цей приватний інтерес.

Висновки

За своєю правовою природою імунітети в тому вигляді, як вони існують у сучасному праві, є правовими винятками, встановленими державою, оскільки є правовими засобами, спрямованими на регулювання суспільних відносин. Найбільш характерною ознакою правового імунітету є те, що він передбачає додаткові права або звільняє від обов'язків лише у сфері застосування юридичної відповідальності. Отже, встановлення межі між необхідністю захисту особи, яка виконує важливі для держави й суспільства функції, і недопущенням

безкарності цієї особи в разі вчинення нею правопорушень є важливим завданням правової політики будь-якої країни.

Прихильники теорії обмеженого імунітету виходять з потреби поділу дій суверенної держави на дії публічного і приватного характеру та необхідності застосування щодо них різних режимів. Навіть продовжуючи посилалися на абсолютний імунітет, держава не вирішить нагальні проблеми, оскільки більшість держав уже відмовилися від цієї теорії і їхні суди розглядають справи відповідним чином. Отже, наслідком невизнання рішень цих судів у сфері комерційної діяльності буде повне виключення держави з міжнародних відносин у приватноправовій сфері.

Дискусія про імунітети має полягати не щодо того, чи існує потреба їх закріплення в законодавстві (що не підлягає сумніву), а щодо визначення кола конкретних категорій осіб, які мають визнаватися носіями відповідних правових імунітетів.

Можлива участь юридичних осіб публічного права в межах цивільних правовідносин, яка сьогодні активно обговорюється, не має однозначної підтримки серед фахівців. Такий стан справ викликаний невирішеністю питань щодо порядку управління такою юридичною особою, яке право щодо переданого майна вона має, який її статус та відповідальність за свою діяльність. Наявні сьогодні підходи щодо характеристики цивільно-правового статусу такої особи як суб'єкта правовідносин не мають єдиного знаменника. Наведені факти не дають відповіді на запитання про майнову незалежність юридичних осіб публічного права від держави, яка їх створила, та можливості притягнення їх до майнової відповідальності за боргами такої держави. Як наслідок, це не дозволяє ідентифікувати всі види юридичних осіб публічного права. Наведений спектр проблемних питань породжує нову проблематику – відповідальність юридичних осіб публічного права в межах імунітету іноземної держави, яка їх створила. Відсутність чіткого визначення належності майна юридичної особи публічного права, впливу держави, яка її створила, на управління такою юридичною особою та можливість притягнення її до відповідальності за боргами держави в межах міжнародних відносин (застосування імунітетів держави) зумовлює проведення подальших наукових пошуків у цій сфері.

Список бібліографічних посилань: 1. Фединак Г. С., Фединак А. С. Міжнародне приватне право : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Атіка, 2009. 500 с. 2. Ткаля О. В. Правовий імунітет в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2010. 20 с. 3. Черняк Ю. Юрисдикційний імунітет іноземної держави у цивільних справах про відшкодування шкоди: Qui Vadis // Судово-юридична газета : сайт. 13.03.2022. URL: <https://>

sud.ua/ru/news/blog/232109-yurisdiktsiyniy-immunitet-inozemnoyi-derzhavi-u-tsilnikh-spravakh-pro-vidshkoduvannya-shkodi-qui-vadis (дата звернення: 04.10.2023). **4.** Fox H., Webb Ph. The Law of State Immunity. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2002. 704 p. 5. Степаненко Т. В. Юрисдикційний імунітет держави: еволюція доктрини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. Вип. 2. С. 55–71. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.37>. **6.** Кибенко Е. Р. Международное частное право : учеб.-практ. пособ. Харьков : Эспада, 2003. 512 с. **7.** Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 368 с. **8.** Жорнокуй Ю. М. Проблемні питання застосування конструкції «юридична особа публічного права». *Право та інновації*. 2016. № 4. С. 41–48. **9.** Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синегубов, В. А Кройтор та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. 808 с. **10.** Борщевська О. Судовий імунітет держави в розгляді приватноправових спорів за участю іноземних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 77–82. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.13>.

Надійшла до редколегії 15.10.2023

Прийнята до опублікування 30.10.2023

Zhornokui Yu. M. Liability of legal entities under public law under the immunity of the foreign state that created them

The article analyses current Ukrainian legislation, international conventions and doctrinal approaches to the issues of liability of public law legal entities under the immunity of the foreign State which created them. It is noted that by their legal nature, immunities as they exist in modern law are legal exceptions established by the State, since they are legal means aimed at regulating public relations. A characteristic feature of legal immunity is that it provides for additional rights or exemptions from obligations only in the area of legal liability.

The emphasis is placed on the fact that the proponents of the theory of limited immunity proceed from the need to divide the actions of a sovereign state into public and private actions and the need to apply different regimes to them. Even if the state continues to refer to absolute immunity, it will not solve the urgent problems, since most states have already abandoned this theory and their courts consider cases accordingly. Thus, the consequence of non-recognition of the decisions of these courts in the field of commercial activity will be the complete exclusion of the state from international relations in the private sphere.

It has been concluded that the possible participation of legal entities under public law within civil legal relations, which is currently being actively discussed, does not have unambiguous support among specialists. This state of affairs is caused by the unresolved issues regarding the procedure for managing such a legal entity, what rights it has with regard to the transferred property, and what is its status and responsibility for its activities. The current approaches to characterising the civil law status of such a person as a subject of legal relations

do not have a common denominator. The above facts do not provide an answer to the question of property independence of public law legal entities from the State which created them and the possibility of holding them liable for the debts of such a State. As a result, the above range of problematic issues gives rise to a new issue which is the liability of public law legal entities within the immunity of the foreign state which created them. The lack of a clear definition of the property of a public law legal entity, the influence of the State that created it on the management of such a legal entity and the possibility of holding it liable for the State's debts in international relations (application of State immunities) necessitates further research in this area.

Key words: legal entity under public law, state, jurisdictional immunity, property, liability, court, participants to civil relations, contract.

